

L'AVENÇ

338 · SETEMBRE 2008 · 5€

CATALANISME I ESPANYOLISME: EL PSUC I MOSCOU, Josep Puigsech ■ ANDREU NIN, ELS ANYS SOVIÈTICS, Jaume Moreno ■ L'ART CONCEPTUAL A CATALUNYA, Maia Creus ■ PER COMPRENDRE STALINGRAD, Vicenç Pagès Jordà ■ PATRIMONI MUSICAL IGNORAT, Eduard Molner

Paul Preston
El compromís emocional

La guerra de
Marguerite Duras
Edmund White

00338

9 770210 015002

Paul Preston

El compromís emocional de l'historiador

Text i fotografia: Josep M. Muñoz

Paul Preston (Liverpool, 1946) és un conegut historiador britànic, especialitzat en la guerra civil espanyola, un tema que l'ocupa des de fa quaranta anys. Doctor en història per la Universitat d'Oxford, és actualment professor de la London School of Economics & Political Science (LSE), on dirigeix el Centre Cañada Blanch per a l'estudi de la història contemporània d'Espanya. És autor de nombrosos llibres sobre l'Espanya del segle xx, adreçats en principi a un públic anglosaxó però que han sabut trobar una gran acceptació en ser traduïts al castellà i al català. De la mà de Hugh Thomas, va començar a estudiar els orígens de la guerra civil (sobre la qual ha publicat, entre altres estudis, una síntesi a *La Guerra Civil espanyola*, Base: 2006) i en concret el paper que hi van tenir la dreta i els militars. Ha analitzat també el doble procés de destrucció i de reconstrucció de la democràcia a Espanya (*La destrucción de la democracia en España: reforma, reacción y revolución en la Segunda República*, 1978 i *El triunfo de la democracia en España: 1969-1982*, 1986). Ha publicat una extensa i exitosa biografia de Franco: *Caudillo de España* (1994), i una altra sobre el rei Joan Carles (*Juan Carlos: el rey de un pueblo*, 2003). Ha escrit també una sèrie de retrats biogràfics sobre personatges que van patir la guerra (*Las tres Españas del 36*, 1998, i *Palomas de guerra*, 2004) i ha publicat, en homenatge a Herbert Southworth, un llibre sobre els corresponsals estrangers a la guerra d'Espanya (*Idealistes sota les bales*, Proa: 2007). Identificat plenament amb la causa de la Segona República, s'ha preocupat de desmentir la bona imatge que Franco pogués tenir a la Gran Bretanya, en comparació amb altres dictadors com Hitler o Pinochet, i per això acaba de publicar *Franco: el gran manipulador* (Base: 2008). Des de fa uns cinc anys està treballant en un llibre sobre la repressió franquista que es titularà *L'holocaust espanyol*. Amb una aparença de *bon vivant* i un peculiar sentit de l'humor, és un declarat fan de l'Everton, l'altre club de futbol de Liverpool. La conversa amb Preston, que parla i escriu fluïdament en català, té lloc una tarda de principis d'estiu en un cafè situat enmig de Highgate Wood, un parc boscós a tocar de casa seva, en un barri residencial del nord de Londres.

Vostè fa quaranta anys que es dedica a estudiar la història d'Espanya, i concretament la guerra civil. Què hi ha de personal, de biogràfic, en aquest interès? La veritat és que no ho sé. Puc donar-ne algunes raons, però no sé fins a quin punt són les correctes. Hi ha diguem-ne un context intel·lectual i també un context personal; però això per a mi no explica ben bé les raons emocionals. Jo vaig néixer l'any 1946 a Liverpool, un any després del final de la Segona Guerra Mundial. Liverpool era una ciutat molt castigada pels bombardejos dels alemanys, perquè era un port de mar, era el port des d'on es feia tot el tràfic amb els Estats Units, inclòs l'armament, i per això va patir molt. Quan jo era petit, aquest era un tema de conversa a casa. Durant la meva infantesa era també el tema del joc dels nens: sempre era anglesos contra alemanys. I quan vaig arribar a l'adolescència, feia maquetes d'avions de la guerra, i llegia molt sobre tot això.

Quan vaig arribar a la universitat –la Universitat d'Oxford era aleshores, i potser encara ho és, una universitat molt conservadora–, les assignatures que es podien fer eren més aviat coses d'història constitucional anglesa, molta història medieval; també es podia fer una miqueta d'història contemporània, però era molt poca cosa. I a mi el que més m'interessava era això de la Segona Guerra Mundial i els seus orígens. Diguem que la meva missió intel·lectual era saber-ne més dels orígens de la guerra. Però me'n quedava

amb les ganes, perquè hi havia poques possibilitats de fer-ho. En acabar la carrera, jo volia seguir, volia ser historiador, però les possibilitats aleshores eren fer alguna cosa sobre la política exterior britànica, i això tampoc no m'atreia gaire. En aquell moment em va sortir la possibilitat de baixar a la Universitat de Reading, que és una universitat que es troba just a mig camí entre Oxford i Londres, on feia poc que havien creat una escola graduada d'estudis europeus. Només s'hi feien màsters i s'havien de triar dues assignatures per a un curs d'un any i en cada assignatura s'havia de fer una tesina. Una de les que vaig escollir jo era Literatura d'esquerres del període d'entreguerres, i l'altra era la Guerra civil espanyola, que era una assignatura que impartia Hugh Thomas, que aleshores n'era el gran expert.

Al començament, el meu interès era realment una cosa intel·lectual, és a dir jo veia que la guerra civil espanyola era el començament de la Segona Guerra Mundial, i que era un tema absolutament interessant, perquè hi havia pocs temes on conflússin tots els grans personatges del segle xx (Hitler, Mussolini, Stalin, Trotsky, Chamberlain, Churchill...), a més a més de totes les ideologies: el comunisme, el feixisme, la maçoneria, l'anarquisme... Resulta que de seguida vaig esgotar els llibres que hi havia en anglès sobre el tema, i vaig pensar que calia aprendre l'espanyol. I vaig començar a ensenyar-me a mi mateix l'espanyol: primer vaig llegir un llibre amb diccionari, cosa que tots els especialistes

en llengües diuen que és la pitjor cosa que es pot fer per aprendre una llengua, i després vaig fer el primer viatge a Espanya, la primavera de l'any 1969. Va ser un *flechazo*. D'Espanya, em va encantar tot: les olors, la manera de ser de la gent, el sentit de l'humor, la cuina, tot... Vaig anar primer a Madrid i després a la província de Màlaga, en un poble. La gent em recordava la de la meua ciutat. És curiós, perquè a Espanya, i a tot el Mediterrani, és la gent del sud la que té fama de ser més calorosa; a Anglaterra és el contrari: aquí és la gent del nord, la que té aquesta fama. Aleshores jo ja havia acabat el màster, i me'n tornava a Oxford, perquè, com a moneda acadèmica, un doctorat d'Oxford valia molt més que no un doctorat de Reading. Vaig deixar Hugh Thomas, encara que continuava treballant amb ell en la revisió del seu llibre, i vaig tornar a Oxford per començar el doctorat. Aleshores es deixava als estudiants que feien el doctorat sobre un altre país tres mesos de treball de camp i jo vaig anar a Espanya i m'hi vaig quedar durant tres anys, amb una certa dificultat: falsificant adreces...

Tot això pot explicar perquè vaig començar a tenir interès per Espanya. Una altra cosa, i la meua dona constantment m'ho pregunta, és el perquè de l'enllaç emocional. Crec que en una certa forma –i ara diré una estúpida– el meu treball vital ha estat capgirar el resultat de la guerra civil. La meua missió ha estat fer veure als qui em llegeixen, i en primer lloc al públic anglosaxó, la justícia de la causa republicana i la maldat de Franco i del franquisme. Això sí que pot sonar com una estúpida, però a la Gran Bretanya no ho és, perquè una cosa que és molt curiosa aquí és que la imatge que té Franco encara és una bona imatge; és per això que he fet aquest últim llibre sobre les mentides de Franco, per mostrar fins a quin punt el seu règim havia mentit. Però aquí –ho he dit en algunes conferències– té pitjor fama

La meua missió vital ha estat capgirar el resultat de la Guerra Civil. He volgut fer veure als lectors anglosaxons la justícia de la causa republicana i la maldat de Franco i del franquisme »

Pinochet que Franco, i això sí que és una ridícula, perquè l'un era responsable de la mort de 3.000 persones i l'altre de 300.000 o més.

Entre aquestes raons sentimentals de què vostè parla, també hi tenen a veure els seus orígens familiars i ideològics? Suposo que sí. Sóc d'una família obrera, no especialment política, que en les eleccions sempre devien haver votat el laborisme, però que no eren militants. No hi havia temps per militar, perquè la meua família va passar la Gran Depressió i el tipus de vida que hi ha avui, o fins i tot el tipus de vida de la meua infantesa, té poc en comú amb la vida dels anys trenta, que era una cosa molt miserable.

A la Gran Bretanya existeix una llarga tradició d'hispanistes. Com i on se situa vostè dins aquesta tradició? O no es considera un hispanista, pròpiament? Per a mi, personalment, un hispanista és una persona que es dedica a l'ensenyament de la llengua i de la literatura espanyoles. Jo he arribat a poder parlar espanyol, he llegit molta literatura espanyola, però no en sóc un expert. Hi havia un temps, fa trenta anys, que sempre protestava quan la gent em deia hispanista. Ja sé que per als espanyols un hispanista és una persona que es dedica a Espanya. Però he de dir que la idea que hi ha molts hispanistes britànics, jo crec que és una certa exageració. Tampoc n'hi ha tants. I també cal adonar-se que, aquí, la manera d'ensenyar la història a la universitat és molt diferent de la manera en què s'ensenyava al continent en general: a Espanya, a Itàlia, a França o a Alemanya. Per exemple a Espanya hi ha una noció que existeix «la» història, i que hi ha algú que sap que és «la» història, «la» història d'Espanya. I això per a nosaltres és un concepte totalment fals. Per exemple, al meu departament, no s'ensenyava història d'Anglaterra: s'ensenyava història internacional, i el concepte que tenim és que la història –o les històries– és una manera d'aprendre a pensar analíticament, i per això es pot fer servir igualment la història dels grecs antics, la dels nazis o la Guerra dels Segadors. Una conseqüència d'això és que aquí hi ha molts historiadors que fan història d'altres països, i per això hi ha tants italianistes, francesistes, russistes o experts sobre l'Afganistan o el món àrab. I dins de tot això els hispanistes no som un exèrcit, som un batalló petit.

Però dit això, què em diferencia dels altres hispanistes? No ho sé, és molt difícil de generalitzar. Hi ha els viatgers del segle XIX, per exemple. Fa uns anys, uns amics em van regalar un llibre publicat l'any 1846, que es deia *Paul Preston's voyages in Spain and France*. És curiós, hi havia un home del meu mateix nom que exactament cent anys abans del meu naixement havia escrit un llibre sobre Espanya! Hi ha també figures com la de Gerald Brennan, que no sé si és historiador o viatger, o resident –perquè també va viure la major part de la seva vida a Espanya, oi? Hugh Thomas va fer un llibre sobre la guerra civil, però després ha fet moltes coses

sobre l'imperi: la conquesta de Mèxic, i coses així. Jo diria que potser la gran diferència podria ser el meu compromís emocional, encara que això planteja un altre problema –que jo crec que és un problema fals–, el problema de la imparcialitat i de l'objectivitat. Perquè depèn del que es vulgui dir per objectivitat. Per objectivitat, es vol dir: una de freda i una de calenta? Jo sempre faig comparacions amb el periodisme, i dic que un periodista no pot escriure de la mateixa manera sobre el violador que la violada. Si jo fos historiador de l'Alemanya nazi, ningú no pensaria que parlar malament de Hitler o criticar-lo és una manca d'objectivitat. I el que jo faig sobre Franco encara es considera manca d'objectivitat. I no ho és: totes les meves fonts estan assenyala-

des a peu de pàgina en el llibre, mai no faig un judici sense posar-hi les fonts i el perquè ho he fet; per això crec que, moltes vegades, això de l'objectivitat és una manera de criticar els que diuen coses que no t'agraden. En fi, diria el mateix de la imparcialitat: jo crec que és evident, ja ho he dit al començament de la conversa, que em considero compromès d'alguna forma amb la matèria, però no crec que això em tregui objectivitat.

En el seu llibre sobre els corresponents de guerra, vostè recull l'afirmació del corresponent del *New York Times*, Herbert Matthews, quan diu que la causa de la República era «la causa de la justícia, de la moralitat, de la decència». Hi estic totalment d'acord. El meu llibre sobre els corresponents de guerra, *Idealistes sota les bales*, és potser el meu llibre més personal. Per més d'una raó. Primer perquè sempre he dit que la persona a la que dec més és Herbert Southworth; el llibre li és dedicat. Això dels corresponents era una obsessió seva, perquè eren tots amics seus. I és una cosa que sempre m'ha interessat. Però

quan vaig començar, fa dos o tres anys, a recuperar de debò les coses que ells feien, per a mi això sí que va ser una experiència molt emocional, perquè moltes vegades estava llegint i pensava: «Això resumeix tot el que jo penso del tema». I quan explicaven el perquè del seu compromís amb la República, jo pensava: «Això diu millor del que ho podria fer jo, tot el que sento –no només el que penso, sinó el que sento». I hi ha molts passatges, o cites, dels corresponents, sobretot de Matthews, que diuen això.

Aquesta afirmació de Matthews, tot i que a alguns ens sembli òbvia, sembla posar-se en dubte últimament a Espanya, on en certs sectors s'ha anat obrint pas la interpretació que diu que tots dos bàndols van cometre assassinats, i que tots dos van ser responsables de la tragèdia civil. Jo penso que aquesta és una afirmació fàcil de desmuntar. Per una part, evidentment, si no hi hagués hagut primer un cop militar, no hi hauria hagut cap col·lapse de totes les estructures de l'ordre públic. Segon: la gent que feia les atrocitats a la zona republicana eren

anarquistes, i criminals. I les atrocitats es feien d'alguna forma contra la República. Les autoritats de la República van intentar des del primer moment restablir les estructures d'ordre públic. I finalment ho van fer, perquè la gran majoria de les atrocitats a zona republicana es cometien en els primers tres o quatre mesos de la guerra. En canvi, les atrocitats a zona nacional o zona rebel, primer: són durant tota la guerra i continuen després durant anys. Segon: tenen la legitimació de l'Església, i estan fetes amb la protecció dels militars. Hi ha una diferència colossal.

Passen dues coses, però: per una part, tota la premsa estrangera que venia a la guerra d'Espanya passava per Catalunya, perquè és per on s'entrava des de França, i és on hi havia les atrocitats al començament. Això era com un filtre que va tnyir tota la interpretació posterior de la guerra civil. I això també era una gran injustícia. A més, també hi ha una altra cosa, i és que la premsa internacional era majoritàriament a les mans de la dreta, i constantment es deia que les atrocitats, per exemple, de les columnes de Franco no eren tan importants: és clar, potser perquè matar un capellà és més important que matar cent pagesos!

Vostè ha insistit en el caràcter que té la guerra civil com a pròleg de la Segona Guerra Mundial, és a dir, en el caràcter internacional de la guerra. Sí, n'estic

convençut, perquè a més a més els canvis de l'equilibri de poder internacional que fan possible la Segona Guerra Mundial es fan durant la guerra civil espanyola. Si per exemple, els francesos i els britànics, en lloc d'adoptar la política de la no intervenció, haguessin permès encara que només fos comprar armes a la República, això hauria canviat tot. Fins al punt que, i a mi no m'agraden gens les especulacions contrafactuals, de no haver adoptat la no intervenció, crec que com a mínim hauria estat possible que no hi hagués hagut una Segona Guerra Mundial.

Per tant, el poder de les potències estrangeres va ser decisiu en el desenvolupament de la guerra. Sí, és clar.

A més a més, jo diria que el paper dels britànics va ser tan decisiu o més que el de Hitler, perquè realment el fet de privar la República de la possibilitat de defensar-se va ser més decisiu que l'ajuda que van portar a Franco els italians i els alemanys.

Vostè ha dedicat molts anys i més de mil pàgines a estudiar la figura de Franco. Com s'enfronta el biògraf a una figura tan mediocre i, diguem-ne, tan antipàtica com la del Caudillo? És difícil, perquè jo crec que qualsevol biografia, perquè es pugui dir després que ha tingut èxit, ha de complir aquest requisit: primer, el lector ha

d'acabar el llibre i, en cas d'haver acabat el llibre, ha d'haver tingut la impressió d'haver conegut el personatge. Aquest és realment és el repte del biògraf. Quan es tracta de persones interessants, com pugui ser-ho un Prieto o un Millán Astray, o un Companys (no he fet una biografia de Companys, però és una cosa que m'interessaria fer, perquè em sembla un personatge tan interessant), no és tan difícil. De fet, quan em van fer l'encàrrec de fer la biografia sobre Franco, jo no ho volia. Però s'ha de pensar que el primer deure d'un hispanista és fer la història d'Espanya cap als anglesos. Jo crec que això és el que a mi, i suposo que als altres, em dona un cert avantatge, perquè fer la història d'una manera suficientment senzilla per explicar-la als anglesos també té un avantatge en traduir-la al castellà o al català. Ara la cosa està canviant molt, però fa uns anys els historiadors espanyols en general no pensaven en els lectors, jo crec que nosaltres tenim una tradició de pensar més en els lectors. D'altra banda, si ets un historiador anglès, vius en una situació de mercat tant a la universitat com en el món editorial. No hi ha cap estudiant que tingui l'obligació, en una universitat anglesa, d'estudiar història espanyola: són tot assignatures optatives. Per això, no es podria dir: «Faré una assignatura sobre la reforma agrària a Badajoz.» Podria ser molt interessant, però podries quedar-te sense estudiants. Per això s'han de triar temes grans. Passa el mateix amb el món editorial. Perquè, és clar, si vaig primer a una editorial anglesa i els dic: «He fet un llibre meravellós sobre el problema de la reforma agrària a Càceres»...

I, evidentment, era com una mena de deure fer una interpretació de Franco. En començar a fer-la, he de dir que em pensava que faria una síntesi ràpida, però al final em va costar dotze anys de la meua vida! I és clar, no puc dir que em captivés la figura de Franco, com podria dir després que em va captivar la de Joan Carles, o la d'altres figures de les quals he fet biografies més curtes, com per exemple les dels corresponsals de guerra, o les de les «colomes» de guerra. Però sí que hi ha un misteri, el gran misteri, que manté el teu interès: no és la seducció de la figura mateixa, sinó el misteri de com és possible que una persona que semblava tan mediocre, podia primer arribar al poder i després mantenir-s'hi; com podia enganyar constantment tanta gent, i això sí que és un misteri: de fet, es podria fer un llibre de cinc-cents pàgines amb les estupideses que va arribar a dir Franco, i això et donaria la impressió que era un cretí, però evidentment un home capaç de fer el que va fer no era un cretí, era una altra cosa, oi? Podria ser només un pagès molt astut. Jo crec que aquí rau l'interès de Franco.

Ara bé, jo deia abans que l'èxit d'una biografia és que hagi deixat al lector la impressió d'haver conegut el personatge. Per transmetre aquesta impressió, l'escriptor ha de tenir abans la mateixa il·lusió i jo crec que amb totes les biografies que he fet –n'hi ha nou a *Las tres Españas...*, n'hi ha sis a *Idealistes...*, n'hi ha cinc a *Palomas...* ja són vint, més la

de Joan Carles, són més de vint!– i amb tots els vint he tingut aquesta impressió d'apropament a la figura, però amb Franco, no. Encara que pel pes de mil pàgines d'informació, sí, al final hi ha una impressió, però no és el mateix. A més a més, quan ho vaig publicar, evidentment la dreta estava furiosa, però hi havia gent que pensava que jo havia estat massa tou amb Franco. Jo no sóc psicòleg, però s'ha de fer alguna interpretació psicològica i el tractament que li vaig donar de nen –jo crec que allí rau tota l'explicació del que ve després– a alguna gent li semblava massa amable; i també quan era molt gran: la mort, per exemple. És difícil.

Franco era pitjor que un feixista, era un africanista. La mateixa crueltat i brutalitat amb què tractava la població colonial, l'aplicava a la guerra civil contra el proletariat espanyol

A Espanya hi ha un cert debat, no sé si gaire profitós, sobre el caràcter del règim franquista, sobre si se'l pot etiquetar de feixista o bé és una cosa específica. Vostè en el seu llibre afirma que Franco no era un feixista, sinó una cosa pitjor: un africanista. Ara mateix estic fent un llibre amb el títol *L'holocaust espanyol*, un llibre molt difícil, molt dolorós; ja duc més de cinc anys i encara me'n manquen un parell més. I un tema que em surt cada vegada més és la idea de la dreta espanyola, no ara sinó als anys trenta i durant tota la guerra civil, de les dues Espanyes: hi ha l'Espanya bona i hi ha l'anti-Espanya, que és la xusma, l'esquerra, tot això. Doncs bé, aquesta idea té un fonament molt important en les guerres colonials, perquè el menyspreu racial o racista cap als marroquins es trasllada al proletariat espanyol, sobretot el del sud. La mateixa crueltat i brutalitat amb les quals es tractava la població colonial, s'aplica a la guerra: per exemple, la pujada de les columnes de Franco de Sevilla a Madrid, era colonial! Tinc gairebé cent pàgines sobre això en el llibre que estic fent. Per això, dir que Franco era pitjor que un feixista, que era africanista, crec que explica molt. Perquè també he de dir una cosa, i és que la gent en general defineix molt malament el feixisme. Per a mi no hi ha més que un feixisme, que és l'italià. I és clar, la diferència entre el franquisme i el feixisme de Mussolini, fins a l'arribada dels alemanys l'any 1943, és una diferència colossal: no sé quants morts italians hi ha pel feixisme, però són molt pocs: crec que no arribaven a cent. Hitler era feixista, però era alguna cosa més. El feixisme, ja sigui en la versió alemanya o en la versió italiana, tenia alguna cosa de novetat: però el franquisme, no. El franquisme era una cosa totalment conservadora.

Ha esmentat ara les dues Espanyes, idea que recull l'arxiconegut vers de Machado, però vostè parla també d'una tercera Espanya... que per a mi és la gran majoria.

Aquell llibre meu amb aquest títol no era només un concepte literari, perquè podria haver dit *Las 30.000 Españas del 36*, perquè hi ha el gran problema que la tercera Espanya, és a dir, gent com Ortega y Gasset o Salvador de Madariaga, eren una minoria que se n'havia anat, però el que jo volia en el llibre era mostrar uns exemples de gent que, en trobar-se dins d'una situació extrema, havien d'actuar d'alguna manera. Però els extremistes que justifiquen l'estereotip de les dues Espanyes, crec que eren una minoria d'esquerra i de dreta.

Vostè ha estudiat la destrucció de la democràcia a Espanya, però també ha tingut un interès gran a estudiar la reconstrucció de la democràcia. Com va ser possible, aquest procés, després de quasi quaranta anys de dictadura? Bé, jo durant molts anys havia fet una col·lecció de materials sobre la resistència antifranquista, i havia pensat fer-ne, i encara tinc signat amb algun editor un contracte, un llibre que mai no faré amb el títol de *La lluita per la democràcia a Espanya*. Després de la destrucció, la lluita. Però la manera en la qual es va produir la democràcia va tenir poca cosa a veure amb la resistència; potser només amb la continuïtat de les idees democràtiques, però els que van fer la transició eren realment generacions noves. Hi havia molt poca gent que hagués profetitzat una negociació entre les forces «progressistes», entre cometes, del franquisme amb les forces moderades de l'esquerra, i per això en fer el llibre *El triunfo de la democracia en España*, vaig veure que ja no era possible fer el llibre de la lluita per la democràcia, perquè era la història d'un fracàs: perquè d'haver tingut èxit, Franco hauria mort a la forca i no a l'hospital, amb tot de gent disputant-se el seu cadàver.

De tota manera, la transició és un procés que obeeix a una planificació? Es pot dir que hi ha un disseny, o bé s'improvisa? Crec que hi havia de tot. Per una part hi havia una pressió de les forces d'esquerra, de les plataformes democràtiques: l'Assemblea de Catalunya, la Junta i la Plataforma democràtiques. I, també, dins del franquisme

del franquisme; una vegada assegut en el tron, s'obria una altra etapa, que és «què s'ha de fer per mantenir la família Borbó en el tron». Fer el que volia Franco, que era mantenir la dictadura, era impossible, però és clar, hi havia totes les forces que volien això: un exèrcit, la guàrdia civil, els falangistes amb llicència d'armes... La qüestió per al rei era que havia de fer de frontissa entre les forces franquistes i les forces més moderades de l'esquerra, i també hi havia el repte de com seria possible fer això sense trencar el jurament. I és allà on hi havia planificació: en el fet de buscar la manera de canviar les Leyes Fundamentales i les institucions franquistes. Jo crec que és una barreja de totes dues coses: evidentment hi ha molta improvisació, perquè fins a la tardor del 1976 Carrillo i els comunistes pensen que encara és possible la ruptura democràtica, i hi ha pressions dels socialistes i dels socialistes alemanys i anglesos per una ruptura pactada. Jo crec que no hi ha ningú, tret de Fernando Claudín, que sabés com sortiria tot.

Claudín sí que ho sabia? Per això el van expulsar del Partit Comunista el 1964, perquè si veus l'informe que va fer aleshores, és una descripció perfecta de la transició! Jo crec que la transició, amb tots els seus defectes, era la millor transició possible, dins del context. Ara molta gent se'n queixa dels defectes, però és gent que no recorda ben bé la situació dels anys setanta.

En la seva biografia del rei Joan Carles, que té com a subtítol el rei d'un poble, ¿hi ha la simpatia que se suposa gairebé inherent d'un anglès cap a la institució monàrquica, o bé hi ha una admiració per la persona? No, és admiració per la persona. També cal fer una definició: què és un monàrquic? Un monàrquic per a mi és una persona que creu en tot això del dret diví, de la legitimitat de la família reial, de la continuïtat de la línia... Jo crec que monàrquics en aquest sentit a Anglaterra potser n'hi ha cent, i a Espanya potser n'hi haurà vint. Intel·lectualment jo sóc republicà, però el que passa és que... en anglès hi ha una dita que diu: «*If it is not broken, don't fix it.*» Si la

cosa no està espatllada, no s'ha de reparar. I no vull pensar el que suposaria, aquí, canviar d'una monarquia a una república: prou problemes tenim, sense haver de començar un enrenou com aquest! A Espanya és una pregunta que em fan amb una certa regularitat: «Com és possible que vostè parli tan bé de la Segona República i, al mateix temps, ho faci també del rei Joan Carles?» Jo sempre dic que estic a favor de la demo-

La transició, amb tots els seus defectes, va ser la millor transició possible dins del context. Ara molta gent se'n queixa, però no se'n recorden de la situació dels anys setanta

hi havia una minoria que pensava: «Haurem de concedir alguna cosa per salvar la resta.» I en això hi havia molta improvisació. Però on sí que hi havia una certa planificació era en el cercle del rei, perquè dins del cercle del rei sabien —que els agradés és una altra cosa— però sabien que... Jo crec que per al rei hi havia unes etapes de lluita: la primera etapa era arribar al tron, i això només es podia fer dins de les regles

cràcia a Espanya, i les dues coses em semblen totalment compatibles, precisament pel que deia abans, pel paper del rei primer com a frontissa que va neutralitzar les forces franquistes —que podien matar a tot arreu, i que ell va fer un treball molt important per neutralitzar— i després de bombar amb els colpistes. D'altra banda, i en la situació actual de crispació, si hi hagués en aquest moment una Tercera Repú-

blica, podria ser que el president fos Aznar: quin horror!

Dins els processos que va haver d'enfrontar la transició per fer possible el triomf de la democràcia a Espanya, hi havia la qüestió territorial, que havia estat molt determinant en el desenllaç de la Segona República i de la mateixa guerra civil. Com creu que s'ha resolt aquesta qüestió, si és que s'ha resolt? Evidentment, no s'ha resolt. No hi ha cap dubte que durant la República els moviments regionalistes o a favor de l'autonomia van donar una excusa a molts militars per al que volien fer. Hi havia molta gent en aquells anys que se sentia reptada per les coses que volia fer la República. I el suposat separatisme era un esperó per fer aixecar els militars. Per això la República va ser realment força tímida, perquè fins al començament de la guerra només hi havia l'Estatut de Catalunya i el començament del basc. Gràcies a Franco, la cosa es va enverinar més. Durant la transició, la cosa es va fer més urgent precisament pel centralisme del franquisme. Jo parlava abans dels defectes de la transició, i per a mi el gran defecte és l'organització territorial de l'Estat. Crec que hi ha dos greus problemes: la idea de diluir els tres nacionalismes històrics (català, basc i gallec), l'intent o l'esforç de diluir-los inventant autonomies que no ho eren: Castilla-la Mancha, o per exemple Madrid (quina diferència hi ha entre Madrid i el nacionalisme espanyol?). L'altre problema és la manca de transparència i d'igualtat en el sistema de finançament. Fins que no hi hagi una transparència fiscal, la situació la veig molt difícil. A més, i a causa d'això de diluir, de donar *café para todos*, s'ha creat un parlament per a cadascuna de les disset autonomies, uns governs, delegats del govern, i tothom amb cotxe oficial; jo crec que desconstruir tot això és gairebé impossible.

Li sembla que caldria anar cap a una solució federal?

Això és una opinió personal, i una opinió sense cap validesa, però jo crec que seria la solució més factible. Potser d'aquí a vint anys, si tot el comerç espanyol es fa més aviat amb l'Amèrica Llatina, potser llavors la preponderància econòmica de Catalunya no suposaria tant de repte... No ho sé! Però sí que puc dir que això no es resoldrà abans de la meva mort.

Hi ha una altra qüestió, que en els anys de la República també havia pesat moltíssim, que és la qüestió religiosa. Com veu que ha evolucionat aquesta qüestió? Poc! L'Església sempre ha estat pluralista, perquè és una organització que té grans possibilitats de sobreviure i per això el pluralisme funciona molt bé. En unes situacions

hi ha preponderància d'una línia, i en unes altres situacions d'una altra. Durant la República, la línia liberal (la d'un Vidal i Barraquer) era la minoritària i sabem perfectament que l'Església estava de la part dels rebels militars, fins i tot abans de les primeres atrocitats anticlericals. Durant el primer franquisme l'Església va rebre molts premis pels seus serveis durant la guerra civil (el control de l'educació, etc.), però amb els canvis sociològics dels anys seixanta va sorgir de nou una línia liberal i jo pensava aleshores que aquesta línia liberal (la d'un Enrique y Tarancón) seria la dominant durant la democràcia, i a mi m'ha sobtat molt veure com ha dominat un sector tan dur... Ara hem vist, fa molt poc, que això ha començat a preocupar fins i tot al Vaticà, i potser estem a punt de veure algun canvi, començant per la COPE.

S'ha dit i s'ha repetit que la transició es va fonamentar en un pacte de l'oblit, amb un preu que ha estat la impunitat del franquisme. Ha estat un preu just, que valia la pena pagar? Jo crec que era un preu que s'havia de pagar en aquell moment. No sé si ha estat just mantenir aquest pacte... Evidentment, no hi havia tal pacte de l'oblit, sinó que hi havia l'amnistia de l'octubre del 1977. El que passa és que això era diguem-ne urgent en els anys que van de la mort de Franco fins a després de la desfeta del colpisme al començament dels anys vuitanta, però crec que fins i tot amb el socialisme al poder, es podria haver fet més. El gran esforç ha estat per part de les famílies de les víctimes, i dels historiadors. I realment el que manca és alguna cosa com la que tenim en part a Catalunya (el Memorial Democràtic) i a Andalusia (el projecte Todos los Nombres). Però el que realment manca, i només podria ser obra d'Estat, és un gran cens dels morts. En això és molt important el treball que fan molts d'historiadors locals, i es podria dir que les llistes que estan publicades en els seus llibres són per a molta gent l'única làpida que podien tenir. I això és molt important, però és un esforç molt parcial. Hi ha províncies senceres on no hi ha cap cens fet, i hi ha altres províncies on n'hi ha molts, però tampoc que jo sàpiga no hi ha cap província on estigui complet. A més, per posar-hi un altre problema, en això dels noms dels morts, per exemple: com es podrien saber els noms la gent que va morir al carrer durant els bombardejos, els noms dels morts durant l'èxode de Barcelona cap a la frontera francesa, o del fred en travessar el Pirineu? Això és realment molt difícil, però no per això s'ha de desistir. Jo sóc molt partidari de tot això, el que passa és que no m'agrada del tot el nom de «la memòria» històrica. Ara ja és tard, però és que en par-

Ara ja és tard, però en lloc de parlar de la memòria històrica, com si només n'hi hagués una, jo hauria preferit potser una llei que es digués del coneixement històric 9

lar de la memòria com si fos només una, jo crec que això dóna a la dreta la possibilitat de dir que això és remoure les cendres, i jo hauria preferit potser una cosa com la llei de coneixement històric, o una cosa així.

Aquest procés de recuperació de la memòria, o del coneixement històric, que ha estat impulsat en els darrers anys pels historiadors i per la mateixa societat civil, ¿li sembla que guarda relació amb els anys del govern d'Aznar i d'una dreta desacomplexada, o té més a veure amb el pas del temps? Jo diria que des del primer moment, és a dir des de la mort de Franco, hi ha hagut un veritable exèrcit d'historiadors que han estat treballant en això. Amb una cobertura desigual, evidentment; però jo tinc munts de llibres a casa de tot arreu.

A més a més hi havia esforços per fer exhumacions de fosses comunes ja a finals dels anys setanta. Però el començament d'un moviment popular jo crec que realment és mèrit d'Emilio Silva, que és un sociòleg que va buscar les restes del seu avi, que estava enterrat en una fossa comuna de la comarca lleonesa del Bierzo, i que va portar el cas a les Nacions Unides. Va ser el fundador de la primera agrupació per a la recuperació de la memòria històrica. Crec que la reacció, no la governamental, sinó la dels Pío Moa, César Vidal, Federico Jiménez Losantos, etcètera, és una reacció d'una gent que se sent molt incòmoda, que no volien parlar-ne. Evidentment, segur que tot això no li agradava gens a Aznar, però no va fer que jo sàpiga cap iniciativa...

No, jo el que suggeria és que precisament el fet que hi hagués un govern de dreta que recordava temps passats, va ser el que va impulsar el moviment de recuperació de la memòria... Això no ho sé, no li dic que no.

De tota manera, l'any 2004, quan arriba el segon govern socialista, el de Rodríguez Zapatero, un dels primers gestos que fa, per iniciativa de l'aleshores ministre de Defensa, José Bono, és fer desfilar conjuntament, en una parada del 12 d'octubre, un excombatent de la División Azul i un excombatent republicà de la División Leclerc, la que havia alliberat París. Li sembla aquesta una via adequada, o fins i tot moral? Hem de pensar que una cosa és la moral i l'altra la política. El règim franquista va ser al poder durant trenta-vuit anys, amb un control total dels mitjans de comunicació i del sistema educatiu; és per això que hi ha moltes generacions de gent que s'han criat dins del franquisme. La democràcia, és clar, no és un sistema totalitari com era el franquisme, no hi ha cap control total ni dels mitjans de comunicació ni del sistema educatiu; és un règim pluralista, i per això tots aquells que es van criar dins del franquisme existeixen amb tot dret dins de la democràcia, i evidentment els gestos polítics han de tenir això en compte. Crec que aquest és el gran problema: que existeix el que aleshores se'n deia el

franquisme sociològic, que existeix i s'ha de reconèixer. Dit això, crec que hi ha coses que el govern podria fer. Es fan coses, però es podria fer més per obrir els arxius, per exemple: hi ha arxius militars on la gent treballa no amb ordinador sinó amb pic i pala, perquè hi ha un desordre tan increïble...

Parlant d'arxius, vostè s'ha sumat a la reivindicació que tornin a Catalunya els anomenats papers de Salamanca. Jo crec que és una mesura de justícia elemental tornar els papers, i a més quan es va fer l'ofertament de digitalitzar el fons i fer-ne còpies, no hi ha cap excusa per a no tornar-los... (*Preston, que ha deixat un rostit fent-se a casa seva, s'interromp i es disculpa perquè se n'ha d'anar sense més dilació*). Em sembla que aquesta olor arriba de la cuina de casa! ■